

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.α. α. Λ, β.Λ, γ.Σ

A1.β. Η αντωνυμία ταῦτα αναφέρεται στα *ἐπαινέται καὶ κατορθοῦται*

Η αντωνυμία τοῦτο αναφέρεται στο *ὁ ἀλείπτῃς ἔξ μνάς προστάζει*

B.1. Ο Αριστοτέλης ξεκινάει σ' αυτή την ενότητα να απαντάει στο ερώτημα που έθεσε σε προηγούμενη, ποια δηλαδή είναι η φύση της αρετής. Στόχος του είναι να αποδείξει ότι η αρετή είναι ένα είδος μεσότητας (κάτι στο οποίο έμμεσα αναφέρθηκε σε προηγούμενο χωρίο). Λέει λοιπόν ότι σε κάθε πράγμα μπορούμε να πάρουμε ένα μικρότερο και ένα μεγαλύτερο κομμάτι ή δύο ίσα μέρη. Αυτή είναι η μεσότητα ως προς το πράγμα καθαυτό. Αυτή η μεσότητα είναι μία και ίδια για όλους. Δεν μπορεί δηλαδή από ένα πράγμα να πάρουμε δύο ίσα μέρη παρά με ένα τρόπο. Υπάρχει όμως και η μεσότητα ως προς εμάς. Αυτή είναι ό,τι ούτε περισσεύει ούτε του υπολείπεται και δεν είναι ίδια για όλους.

κατὰ (αὐτό) τὸ πρᾶγμα–πρὸς ἡμᾶς: Με το συγκεκριμένο αντιθετικό δίπολο ο Αριστοτέλης εκφράζει τη διάκριση που κάνουμε σήμερα ανάμεσα στο αντικειμενικό και το υποκειμενικό (ακριβέστερα: ανάμεσα σε ένα δεδομένο υποχρεωτικό για όλους και την προσωπική επιλογή). Στο πεδίο της ηθικής, τονίζει ο φιλόσοφος, πολύ πιο σπουδαία είναι η προσωπική επιλογή που κατευθύνεται από τη γνώση και τη λογική: ἐν πᾶσι δὲ τὸ μέσον τὸ πρὸς ἡμᾶς βέλτιστον· τοῦτο γάρ ἐστιν ὡς ἡ ἐπιστήμη κελεύει καὶ ὁ λόγος (Ἠθικὰ Εὐδήμια 1220b27-28). (βλ. Φ.Υ. σελ. 131)

Καταλαβαίνουμε λοιπόν πως, όταν αναζητείται η μεσότητα αντικειμενικά, βρίσκεται εύκολα, αλλά, όταν τη μεσότητα την αναζητούμε με βάση ένα υποκειμενικό δεδομένο, η εύρεση της είναι δύσκολη. Άρα, λοιπόν το μέσον, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, μπορεί να προσδιοριστεί με βάση δύο κριτήρια: τα αντικειμενικά και τα υποκειμενικά.

Η έννοια του μέσου στα πράγματα ορίζεται αντικειμενικά, πρόκειται δηλαδή για ένα αριθμητικό μέσο με δύο βασικά γνωρίσματα: πρώτο ότι το μέσο αυτό είναι ένα και, αφού καθοριστεί, αμετάβλητο και δεύτερο ότι το μέσον αφού οριστεί, είναι το ίδιο = ισχύει για όλα τα πράγματα το

ίδιο. Είναι αυτό που **ισαπέχει** από τα δύο **άκρα** του πράγματος. Δεν επιδέχεται άρνηση ή αντίρρηση, γιατί ορίζεται αντικειμενικά με βάση **αριθμητικά δεδομένα**.

Η έννοια του μέσου **στον άνθρωπο δεν ορίζεται με αντικειμενικά αριθμητικά δεδομένα**. Η υποκειμενικότητα των κριτηρίων παραπέμπει στις **ανθρώπινες ανάγκες** και στον **διαφορετικό τρόπο** που ικανοποιούνται από κάθε άνθρωπο. Υπάρχει ωστόσο **ένας γνώμονας** που προσανατολίζει κάθε φορά το μέσο· αυτό είναι «**το πρέπον**» (**δέον**) που συνδέεται από τη μια με ένα **αίτημα ισορροπίας** του ανθρώπου και από την άλλη με τη **φρόνηση**. Επειδή το δέον, αυτό που χρειάζεται κάθε άνθρωπος για να περιέλθει σε κατάσταση ισορροπίας, διαφοροποιείται από περίπτωση σε περίπτωση, ο Αριστοτέλης εύλογα αναγνώρισε στη μεσότητα που αφορά τον άνθρωπο α) ότι **δεν είναι μία και μοναδική** και β) **ούτε ίδια για όλους** τους ανθρώπους. Αυτό το μέσο είναι σχετικό και ο προσδιορισμός του εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος με τη **χρήση της λογικής** μπορεί να **συνεκτιμά διάφορους αστάθμητους και μεταβλητούς παράγοντες**, όπως τις ιδιαίτερες ανάγκες του, τις περιστάσεις, την εποχή, τον τόπο, τα κοινωνικά πρότυπα κ.τ.λ

Ο Αριστοτέλης, προκειμένου να στηρίξει τις παραπάνω θέσεις του, θα δώσει δύο **παραδείγματα** ακολουθώντας **επαγωγικό συλλογισμό**. **α)** Το παράδειγμα που αναφέρεται στο **αντικειμενικό μέσο** είναι **αριθμητικό**. Αν πάρουμε μια σειρά αριθμών από το 2 έως το 10, το δύο είναι το λίγο, το 10 είναι το πολύ, ενώ μέσο είναι το 6, γιατί, σύμφωνα με τις διδασκαλίες της αριθμητικής, απέχει ίση απόσταση, 4 δηλαδή μονάδες, τόσο από το 2 όσο και από το 10, από τα δύο δηλαδή άκρα. Σ' αυτή δηλαδή την περίπτωση το κριτήριο προσδιορισμού του μέσου είναι **ποσοτικό**. **β)** Το παράδειγμα που αναφέρεται στο **υποκειμενικό μέσο** αντλείται από τον **χώρο του αθλητισμού**. Αν για κάποιον αθλητή το φαγητό των δύο μνων είναι λίγο και το φαγητό των δέκα μνων είναι πολύ, τότε ο προπονητής δεν θα επιλέξει αναγκαστικά το φαγητό των έξι μνων, που αντικειμενικά είναι η μεσότητα, γιατί γι' αυτόν τον αθλητή μπορεί να θεωρηθεί μεγάλη μερίδα ή μικρή. Για το Μίλωνα, που ήταν μεγαλόσωμος και έτρωγε μεγάλες ποσότητες φαγητού, είναι λίγο, ενώ για κάποιον που τώρα αρχίζει να γυμνάζεται, είναι πολύ. Το ίδιο ισχύει και για τους αθλητές του δρόμου ή της πάλης. Παρατηρούμε δηλαδή ότι ο προσδιορισμός του μέσου σχετίζεται με **ποιοτικά κριτήρια** και **μεταβλητούς παράγοντες**, όπως η σωματική διάπλαση του αθλητή, ο χρόνος εκγύμνασης και το είδος του αθλήματος.

B.2.

Σε προηγούμενο χωρίο ο Αριστοτέλης είχε καταλήξει στη θέση ότι οι ηθικές αρετές σχετίζονται με τα συναισθήματα και τις πράξεις, γιατί σ' αυτά υπάρχει υπερβολή και έλλειψη και το μέσον.

Έρχεται, λοιπόν, στην ενότητα αυτή να αποδείξει την παραπάνω θέση με **επαγωγικό** τρόπο δίνοντας ενδεικτικά κάποια παραδείγματα συναισθημάτων, τα οποία διακρίνονται σε ευχάριστα και δυσάρεστα. Τονίζει ότι σ' αυτά υπάρχει **υπερβολή** και **έλλειψη**, καθώς μπορούμε να τα βιώσουμε είτε σε μεγαλύτερο είτε σε μικρότερο βαθμό. Αν τα αισθανόμαστε σε μεγαλύτερο βαθμό («μᾶλλον»), τότε φτάνουμε στην υπερβολή, ενώ, αν τα αισθανόμαστε σε μικρότερο βαθμό («ἥττον»), φτάνουμε στην έλλειψη. Όμως, ούτε το «μᾶλλον» ούτε το «ἥττον» είναι καλά («οὐκ εὖ»), όπως υπογραμμίζει ο φιλόσοφος, γιατί έτσι απομακρυνόμαστε από τη μεσότητα.

Πρέπει, μάλιστα, να σημειώσουμε ότι μετά τα επιρρήματα «μᾶλλον» και «ἥττον» εννοείται η **γενική συγκριτική** «τοῦ δέοντος», η οποία προσδίδει **δεοντολογικό** χαρακτήρα στο κείμενο και καθορίζει **τα όρια του μέτρου, της ηθικά ορθής πράξης**.

φοβηθῆναι, θαρρῆσαι, ..., λυπηθῆναι: Ο Αριστοτέλης προτιμά εδώ να αναφερθεί στα πάθη μέσω απαρεμφάτων. Θέλει να τονίσει ότι στην περίπτωση της ηθικής δεν έχει τόσο σημασία το συναίσθημα που αναπτύσσει ο άνθρωπος στην ψυχή του, αλλά η έμπρακτη εκδήλωσή του. Η αρετή και η κακία κρίνονται πάντα στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. (βλ. Φ.Υ. σελ. 139)

Για να μπορέσει να διατηρηθεί η **μεσότητα** στα συναισθήματα, που είναι και το «**ἄριστον**», πρέπει να τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, οι οποίες παρουσιάζονται από τον φιλόσοφο με **πολυσύνδετο σχήμα** που προσδίδει **έμφαση**. Συγκεκριμένα, πρόκειται για **δεοντολογικούς κανόνες** – γι' αυτό και επαναλαμβάνεται συνεχώς ή εννοείται το «δει» – που μας κατευθύνουν προς την ηθικά ορθή πράξη. Η εφαρμογή τους απαιτεί μόχθο και επίπονη προσπάθεια. Αυτοί οι κανόνες είναι:

- α. «ὅτε δεῖ»:** η χρονική στιγμή κατά την οποία πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- β. «ἐφ' οἷς (δει)»:** τα πράγματα, οι συνθήκες σε σχέση με τις οποίες πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- γ. «πρὸς οὓς (δει)»:** οι άνθρωποι σε σχέση με τους οποίους πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- δ. «οὗ ἕνεκα (δει)»:** ο λόγος για τον οποίο πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- ε. «ὡς δεῖ»:** ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να εκδηλώνουμε ένα συναίσθημα.

Τα απανωτά «δει» που επιδιώκουν να κατευθύνουν **στο ηθικά ορθό**, δεν μπορεί παρά να συνδέεται με τη συγκεκριμένη **ιστορική πραγματικότητα της πόλης-κράτους**, την οποία βιώνει ο Αριστοτέλης. Έχει σχέση με πρότυπα και συμπεριφορές που απαιτεί η πολιτική κοινότητα μέσα στην οποία διαπλάθεται και ολοκληρώνεται ο πολίτης. Κάθε κοινωνία έχει

κάποια κριτήρια ορθής συμπεριφοράς. Στην περίπτωση των αρχαίων Ελλήνων τα κριτήρια αυτά εντάσσονται μέσα στο πλαίσιο της πόλης-κράτους, γιατί ας μην ξεχνάμε ότι ο αρχαίος Έλληνας λειτουργούσε πάντα ως μέλος του συνόλου και όχι ως άτομο. Τα κριτήρια λοιπόν αυτά είναι τα εξής:

α. οι γραπτοί νόμοι της πόλης-κράτους β. η παράδοση οι άγραφοι νόμοι, τα πρότυπα και τα παραδείγματα προς μίμηση ή προς αποφυγή, **γ. η λογική, δηλαδή ο ορθός λόγος**

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι τα **κριτήρια** αυτά συμπεριφοράς, που μας φέρνουν πιο κοντά στη μεσότητα, **δεν μένουν σταθερά**, αλλά μεταβάλλονται σε περιεχόμενο, ανάλογα με την κοινωνία, την εποχή, τον τόπο, τα πρότυπα και άλλους παράγοντες. Επομένως, προκύπτει ότι την **ευθύνη** για την κατάκτηση των ηθικών αρετών την έχει ο **ίδιος ο άνθρωπος**, ο οποίος οφείλει να καταβάλλει επίπονη προσπάθεια και αγώνα.

Ο Αριστοτέλης στη συνέχεια συνδέει την **ηθική αρετή** πέρα από το **μέσον** και με το **άριστον**. Είναι δηλαδή η ηθική αρετή ταυτόχρονα **μεσότητα** – η ιδέα της μεσότητας δεν αποτελεί εδώ συμβιβασμό- και **ακρότητα** – το άριστον είναι στο άκρο. Ο ίδιος ο Αριστοτέλης είπε ότι **«ως προς την ουσία και τον ορισμό η αρετή είναι μεσότητα, αλλά ως προς το άριστο και την τελειότητα είναι ακρότητα»**.

Στο παράλληλο κείμενο, “Περί ηθικής αρετής”, ο Πλούταρχος φαίνεται να συμφωνεί με αυτούς τους κανόνες που καθορίζουν το μέτρο στην ανθρώπινη συμπεριφορά και κυρίως με το ότι η λογική (ο λόγος) είναι αυτή που αυτοπεριορίζει έναν άνθρωπο. Επισημαίνει πως μπορούμε με τις πράξεις μας να “υπερβαίνουμε το μέτρο ή υστερούμε ως προς αυτό” και πως “το παθητικό και άλογο κινείται άλλοτε με μεγάλη σφοδρότητα και ταχύτητα και άλλοτε πιο μαλακά και αργά απ’ ό,τι απαιτεί η περίπτωση”. Αυτό δεν είναι η ενδεδειγμένη συμπεριφορά, αυτή που ακολουθεί το μέτρο. Σε αυτό το σημείο έρχεται ο πρακτικός λόγος, η λογική που έχει συμμορφωθεί με τους κανόνες της κοινωνίας, να μας περιορίσει και να μας οδηγήσει στην ενάρετη τελικά συμπεριφορά,” όπου, πάλι, η ορμή προχωρεί πέρα από τα κανονικά όρια, ρέοντας υπερβολική και άτακτη, εκεί ο πρακτικός λόγος αφαιρεί τη βιαιότητά της και την ελέγχει” .

B.3.a.

ταυτότητα: ταὐτὸν

παροχή: ὑπερέχει

αναβλητικός: **ὕπερβολήν**

ηδονή: **ἡσθήναι**

αλοιφή: **ἀλείπτῃς**

Ἄριστος: **ἀρετή**

B.3.β.

- *Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ δημοτικὸ στο **γυμνάσιο** εἶναι δύσκολη γιὰ κάποια παιδιά.*
- *Τὸ δοκίμιο ποὺ μας ἔδωσε γιὰ ἐπεξεργασία ὁ καθηγητὴς εἶναι **στοχαστικὸ** μίας κι ὁ δοκιμογράφος ἐκφράζει τὶς προσωπικὲς τοῦ ἀπόψεις χωρὶς νὰ θέλει νὰ πείσει.*

B.4.

1. **β**

2. **γ**

3. **γ**

4. **β**

5. **A**

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Αυτό λοιπόν, ήταν το πρώτο ξεκίνημα των διαπραγματεύσεων με τους Θηβαίους και η πρώτη προσπάθεια προσέγγισης, γιατί πιο μπροστά οι δύο πόλεις είχαν παρασυρθεί από αυτούς σε έχθρα, μίσος και αμοιβαία δυσπιστία. Αυτό το ψήφισμα συνετέλεσε ώστε να περάσει σαν σύννεφο ο κίνδυνος που περιέζωσε τότε την πόλη. Καθήκον λοιπόν του δίκαιου πολίτη ήταν να δείξει τότε αν είχε να προτείνει κάτι καλύτερο από αυτά και όχι να επικρίνει τώρα. Γιατί ο σύμβουλος και ο συκοφάντης, χωρίς να μοιάζουν σε τίποτε γενικά, διαφέρουν ωστόσο πάρα πολύ μεταξύ τους στο εξής.

Γ2. Ο Δημοσθένης γράφει τον συγκεκριμένο λόγο για να αποδείξει στους συμπολίτες του ότι αξίζει τον τιμητικό στέφανο για τις υπηρεσίες του προς την πόλη. Τους υπενθυμίζει λοιπόν τις προσπάθειες που κατέβαλε από το βήμα της Εκκλησίας του δήμου να τους ενθαρρύνει και να τους καθησυχάσει για το ενδεχόμενο σύμπραξης των Θηβαίων με τον Φίλιππο. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας διακρίνει τον σύμβουλο από τον συκοφάντη. Ο σύμβουλος λοιπόν, διατυπώνει τη γνώμη του πριν από τα γεγονότα «ὁ μὲν γε πρὸ τῶν πραγμάτων γνώμην ἀποφαίνεται» και αναλαμβάνει την ευθύνη απέναντι σε όσους τον πίστεψαν, απέναντι στην τύχη, στην περίπτωση και είναι ανοιχτός να δεχτεί την κριτική από όποιον θέλει να την ασκήσει. Αντίθετα, ο συκοφάντης δε μιλάει, όταν χρειάζεται «ὁ δὲ σιγήσας ἤνικ' ἔδει λέγειν» αλλά, αν συμβεί κάτι δυσάρεστο, τότε το εκμεταλλεύεται για να συκοφαντήσει. Με αυτή την σύγκριση θέλει να δείξει ότι ο ίδιος έκανε ότι μπορούσε για την πόλη ως σύμβουλος της και προκαλεί όποιον έχει αντίθετη γνώμη γι' αυτόν και μπορεί να προτείνει κάτι καλύτερο «ὥστε, ἂν νῦν ἔχη τις δεῖξαι τι βέλτιον» να το κάνει.

Γ3.α. “ **Αὐται τοῦ περὶ Θηβῶν ἐγίνοντο πράγματος ἀρχαί καὶ καταστάσεις πρώται.**

β.

ὑπηγμένων = **ὑπαγαγομένων**

δίδωσιν = **ἔδωσαν**

ἐπιτιμᾶν = **τιμῶτο**

διαφέρουσιν = **διένεγκε**

προειλόμην = **προηρεῖσθε**

συμβῆ = **συνέβημεν**

Γ4.α. Να χαρακτηρίσετε πλήρως συντακτικά τους όρους που εμφανίζονται στο αδίδακτο κείμενο με έντονα γράμματα:

ὑπὸ τούτων: εμπρόθετος του ποιητικού αιτίου από τη μετοχή «ὑπηγμένων»

τοῦ πολίτου: γενική κατηγορηματική κτητική λόγω του «ἦν»

πλεῖστον: επιρρηματικός προσδιορισμός του ποσού στο ρήμα «διαφέρουσιν»

ἀλλήλων: γενική συγκριτική από το ρήμα «διαφέρουσιν»

σιγήσας: επιρρηματική χρονική μετοχή που δηλώνει το προτερόχρονο, συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος «ὁ δὲ», ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου

λέγειν: τελικό απαρέμφατο ως υποκείμενο του απρόσωπου ρήματος «ἔδει»

τῆς πόλεως: αντικείμενο της μετοχής «φροντίζοντος»

β. «ἄν τι δύσκολον συμβῆ» δευτερεύουσα υποθετική που δηλώνει την αόριστη επανάληψη στο παρόν-μέλλον με απόδοση οριστική «βασκαίνει».

Υποθετική μετοχή συνημμένη στο αντικείμενο (**τούτο**) του ρήματος «βασκαίνει»: **συμβάν**